

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.3.2.29>

METODOLOGIA BADAŃ NAUKOWYCH W ZAKRESIE OBSŁUGI PRAWNEJ AUDYTU ELEKTRONICZNEGO

Nataliia Repeha

aspirant

Uniwersytet Państwowej Służby Fiskalnej Ukrainy (Irpień, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-5901-7259

e-mail: n.repeha@ukr.net

Adnotacja. Artykuł podsumowuje stanowiska naukowe, teorie i poglądy krajowych naukowców na metodologię, jako kategorię ogólnonaukową i biorąc pod uwagę specyfikę prawnego zapewnienia informatyzacji stosunków podatkowych i celnych, informatyzacji działań w zakresie kontroli i sprawdzania, audytu elektronicznego jako kategorii prawnej, rozważono z uwzględnieniem metodologii nauki prawa informacyjnego. Zbadano kilka specjalnie zdefiniowanych obiektów: zagadnienia metodologii badań naukowych jako kategorii filozoficznej, zagadnienia metodologii badań prawa jako szczególnej kategorii relacji międzyludzkich, a koncentruje się na zagadnieniach metodologii prawa informacyjnego; zagadnieniach ekonomicznej istoty metodologii badań pojęcia audyt, audyt elektroniczny, audyt komputerowy.

Udowodniono, że zastosowanie zarówno ogólnonaukowych, jak i szczególnie naukowych metod w dziedzinie prawa informacyjnego daje możliwość kompleksowego i dogłębnego zbadania zjawiska audytu elektronicznego jako kategorii orzecznictwa i określenia kierunków dalszego egzekwowania prawa. Jednocześnie złożony wewnętrzny system tej koncepcji określa potrzebę uogólnienia badań w dziedzinie informatyzacji działań audytorów, komputeryzacji działań w zakresie audytu i innych badań w dziedzinie nauk ekonomicznych, co da ogólne zrozumienie przedmiotu i zakresu badań.

Słowa kluczowe: metodologia, informatyzacja, metoda, nauka, prawo informatyczne, regulacja prawna audytu elektronicznego.

SCIENTIFIC RESEARCH METHODOLOGY IN THE FIELD OF LEGAL SUPPORT OF ELECTRONIC AUDIT

Nataliia Repeha

Postgraduate Student of State Fiscal University of Ukraine (Irpın, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-5901-7259

e-mail: n.repeha@ukr.net

Abstract. The article summarizes scientific positions, theories and thoughts of scientists on methodology as a general scientific category and taking into account the peculiarities of legal support of tax and customs relations informatization, informatization of control and verification measures, electronic audit as a legal category. Several specific objects were studied: the methodology of scientific research as a philosophical category, the study of the methodology of law as a special category of human relations, and focused on the methodology of information law; economic essence of research methodology of audit, electronic audit, digital audit.

Proved that the application of both general and special scientific types of research in the field of information law allows a comprehensive and in-depth study of the phenomenon of electronic audit as a category of jurisprudence and determines the directions of further law enforcement. At the same time, the complex internal system of this concept determines the need to generalize research in the field of informatization of auditors, computerization of audit that will give a generalized understanding of the subject and scope of research.

Key words: methodology, informatization, method, science, information law, legal regulation of electronic audit.

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО АУДИТУ

Наталія Репеха

аспірантка

Університету державної фіскальної служби України (Ірпін, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-5901-7259

e-mail: n.repeha@ukr.net

Анотація. У статті узагальнено наукові позиції, теорії та погляди вітчизняних науковців на методологію як загальнонаукову категорію та із врахуванням особливостей правового забезпечення інформатизації податкових та митних відносин, інформатизації проведення контрольних-перевірочних заходів, електронного аудиту як правової категорії, розглянуто із врахуванням методології науки інформаційного права. Було досліджено декілька

спеціально визначених об'єктів: питання методології наукових досліджень як категорії філософської, питання дослідження методології права як особливої категорії людських відносин; та зосереджено увагу на питаннях методології інформаційного права, питаннях економічної суті методології дослідження понять «аудит», «електронний аудит», «комп'ютерний аудит».

Доведено, що застосування як загальнонаукових, так і спеціально наукових у сфері інформаційного права дають можливість всебічного та глибокого дослідження феномена електронний аудит як категорії юриспруденції та визначають напрями подальшого правозастосування. Водночас складна внутрішня система цього поняття визначає необхідність проведення узагальнення досліджень у сфері інформатизації діяльності аудиторів, комп'ютеризації аудиторської діяльності та інших досліджень у сфері економічних наук, що дасть узагальнене розуміння предмета дослідження та сфери дослідження.

Ключові слова: методологія, інформатизація, метод, наука, інформаційне право, правове регулювання електронного аудиту.

Динамічний розвиток сучасних технологій дає сильний поштовх щодо необхідності розробки правил поведінки, вироблення нових інструментів регулювання діяльності, визначення адміністративно-правових систем управління тощо. Все це говорить про необхідність адекватного реагування на зміни у суспільстві у царині юриспруденції. Не може така динамічна наука та практика стояти осторонь змін. Це підтверджує також і Р.В. Кутузов, який говорить, що наука розвивається безперервно за законами всього живого, оскільки її об'єкт – суспільне життя в процесі історичного розвитку – безперервно змінюється, створюючи все нові форми суспільної організації та нові комбінації суспільних явищ (Кутузов, 2016: 118). Тому нагальними стають проблеми необхідності розробки нових механізмів правового регулювання суспільних відносин, постійного корегування усталених, конституційних норм, ми стаємо свідками постійних внесень змін у кодекси та закони. Для логічного та правильного застосування тих чи інших норм права у сучасних умовах, ускладнених інформаційними технологіями, віддаленим доступом, онлайн-зайнятістю необхідно постійно не тільки моніторити зміни, а й правильно із застосуванням усіх методів та прийомів наукового пізнання логічно обґрунтувати можливість чи необхідність внесення змін до того чи іншого нормативного акта. Без належного методологічного наукового підґрунтя це зробити неможливо. Тому в цій статті ми ставимо мету – провести дослідження та здійснити узагальнення наукових підходів до методології наукового пізнання такого правового феномена, як електронний аудит, проаналізувавши різні підходи науковців, практиків із різних галузей; осмислити та вибрати найоптимальніші методи дослідження зазначеного правового феномена та сформулювати концептуальні підходи до методології дослідження електронного аудиту у сучасних умовах розвитку правової науки України, досягнень практики застосування та потреб суспільства у разі застосування як загальних основ права, так і спеціальних правил, що регламентують особливі суспільні відносини.

Аналіз завдання, яке було поставлене нами під час підготовки наукової статті, окреслює дослідження декількох спеціально визначених об'єктів:

- це питання методології наукових досліджень як категорії філософської. Питанню дослідження методології наукових досліджень приділяли увагу багато вчених, серед яких – Л.П. Жук, О.О. Носирев, Є.М. Причепій, Ф.О. Чмиленко, Є.К. Шишкіна, І.В. Шкурат, С.П. Щерба, В.Є. Юринець та багато інших;

- це питання дослідження методології права як особливої категорії людських відносин, та більше зосередимо увагу на питаннях методології інформаційного права, дослідженню яких приділяли значну увагу О.А. Баранов, К.І. Беляков, В.Д. Гавловський, Б.А. Кормич, А.М. Новицький, В.С. Цимбалюк, І.М. Сопілко, О.М. Селезньова та інші;

- це питання економічної суті методології дослідження понять «аудит», «електронний аудит», «комп'ютерний аудит». Представниками наукових шкіл, які проводили дослідження категорії «аудит» як наукового поняття, є Н.І. Дорош, І.В. Данилюк, О.О. Іваніна, С.В. Івахненко, М.І. Козак, О.А. Петрик та інші.

Аналіз публікацій зазначених авторів дає можливість говорити про складність та необхідність подальшого наукового дослідження наукового феномена електронного аудиту як правової категорії із застосуванням загально- та спеціально наукових методів, які дадуть можливість найглибше розкрити потенційні проблеми щодо правозастосування норм, пов'язаних із електронним аудитом, та визначити узагальнення щодо розробки нових інструментів або уніфікації наявних правових норм, які закріплять у практиці застосування наукову категорію електронного аудиту.

Науковці, вивчаючи поняття методології та методів дослідження, як правило, розглядають це питання через основи наукового пізнання, через розуміння загальнофілософських пізнавальних процесів та застосування загальнонаукових методів. Є.М. Причепій та інші дослідники говорять про те, що вплив філософських принципів на процес наукового дослідження завжди здійснюється не прямо й безпосередньо, а через методи, форми та концепції інших методологічних рівнів (Причепій, 2001 : 65). Водночас, як зазначає Ю.Г. Кальниш, проблеми методу і методології наукового дослідження привертала увагу мислителів, учених і філософів давно, починаючи з античної епохи. Однак ґрунтовний аналіз методів і засобів наукового пізнання активно здійснюється лише останні півстоліття (Кальниш, 2013: 84). Повністю погоджуємося із позицією М.І. Горлач, який стверджує, що методологія не може бути дескриптивною (описувальною) або нормативною (пропонованою), її завдання полягає в тому, щоб з позицій минулого досвіду наукового знання, його історії аналізувати сучасний стан наукового пізнання, і на цій підставі прогнозувати дальший розвиток, усвідомлюючи, що будь-яке таке прогнозування має суцільно ймовірний і евристичний характер (Горлач, 2001: 304).

Одним із головних завдань нашого дослідження є вивчення методології наукового дослідження як загальнонаукової категорії, яка застосовується у разі вивчення спеціального наукового об'єкта – електронного аудиту.

Тому розуміння загального поняття методології є обов'язковим. Цілком погоджуємося із запропонованим понятійним обґрунтуванням, запропонованим І.В. Шкурат, що методологія як вчення про способи та прийоми дослідження розглядає суттєві характеристики конкретних методів пізнання, що становлять загальний напрям дослідження. До таких методів слід віднести прийоми та способи емпіричного та теоретичного етапів дослідження (Шкурат, 2006: 17). А от О.В. Сердюк, досліджуючи методологію сучасного правознавства, розглядає способи наукового пізнання як організацію пізнавального процесу в конкретній науці, що фіксує не тільки інструментальну сторону пізнання, але й світоглядну, загальнотеоретичну (Сердюк, 2008: 460). Д.І. Дедов говорить, що сучасний стан методології показує, що і теорія, і емпіричний досвід взаємодіють один з одним, сприяючи накопиченню знань, економічному та соціальному розвитку (Дедов, 2008: 54).

Застосування загальнонаукових методів дослідження правового феномена електронного аудиту зумовлює ті підходи в науці, які дають можливість найбільш ефективного проведення таких досліджень із обґрунтованими висновками. Методологічні аспекти, що зумовлюють дослідження від загального до конкретного із подальшими узагальненнями, кореспондуються із думкою С.В. Шахова, який, досліджуючи ефективність норм адміністративного права, зазначає, що ефективністю цілісної системи стало те, що внаслідок взаємодії частин у системі виникає інтегративна властивість, якої не має жодна з її частин. Ціле, тобто система, своєю інтегративною властивістю діє на кожну свою частину, змінюючи їх відповідно до своїх особливостей, а також підпорядковуючи власній меті та функціям функції окремих компонентів і підсистем. Звідси отримуємо ідею примату цілого над складовим (Шахов, 2020: 125).

Відповідно, дослідження загального правового феномена електронного аудиту неможливо провести без дослідження його окремих структурних складників, якими безпосередньо визначено інформаційні відносини та економічну сутність аудиту та відповідного правового регулювання цих категорій.

Для всебічної характеристики цих понять нам необхідно визначитися із спеціальними методами наукового пізнання. Так, метод інформаційного права розглядається як спосіб юридичного пізнання інформаційної сфери; засоби, за допомогою яких здійснюється державно-правовий вплив на інформаційні відносини; а також прийоми викладання та роз'яснення навчального матеріалу інформаційно-правової тематики (Селезньова, 2014: 305).

О.М. Селезньова поділяє методи пізнання категорій та інститутів інформаційного права на такі групи:

- загальнофілософські методи пізнання явищ світу (діалектичний, дедуктивний);
- загальнонаукові методи (метод класифікації та групування, історичний метод, системний метод, статистичний метод, метод опитування тощо);
- науково-правові методи (догматичний метод, спеціально юридичний метод, порівняльно-правовий метод, структурний метод, метод вивчення ефективності правових норм тощо);
- спеціально наукові методи (метод аналізу практики застосування норм інформаційного права, метод тлумачення норм інформаційного права, кібернетичний метод тощо) (Селезньова, 2014: 128).

Різні методологічні прийоми та засоби створюють дієві механізми наукового дослідження у сфері права, зокрема інформаційного права. Застосування зазначених методів як загальнонаукових, так і спеціально наукових у сфері інформаційного права дають можливість всебічного та глибокого дослідження феномена електронний аудит як категорії юриспруденції та визначають напрями подальшого правозастосування. Водночас складна внутрішня система цього поняття визначає необхідність проведення узагальнення досліджень у сфері інформатизації діяльності аудиторів, комп'ютеризації аудиторської діяльності та інших досліджень у сфері економічних наук, що дасть узагальнене розуміння предмета дослідження та сфери дослідження.

Методологічною основою економічних досліджень електронного аудиту є встановлення загальних та спеціальних способів наукового пізнання процесів аудиту, ускладнених інформаційним складником. Так, О.А. Петрик відзначає, що формування цілісної системи аудиту в Україні не завершено і потребує удосконалення методологічних і організаційних засад, адекватного нормативного регулювання та зазначає, що не досить досліджено питання його інформаційного забезпечення. Зокрема, відзначається, що особливої актуальності набуває питання здійснення процедур аудиту з використанням інформаційних систем і комп'ютерних технологій, а також розробка практичних рекомендацій з їх застосування. А інформаційне забезпечення аудиту розглядається як систематизована сукупність достатньої та доречної інформації, яка може бути використана в процесі аудиту для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань (Петрик, 2004: 24). Тому зазначений науковець відзначає, що аудит має тривалу історію у розвинених зарубіжних країнах і запозичений у вітчизняну практику. Водночас за десять років становлення аудиторської діяльності на законодавчій основі виокремилась низка проблем, які потребують першочергового розв'язання (Петрик, 2004: 22).

Дослідження проблем інформаційно-методичного забезпечення якості аудиторських перевірок підтвердило важливість і необхідність внутрішньофірмової стандартизації їх проведення як основи для підвищення якісного рівня робіт з аудиту (Іваніна, 2004:11), відзначає у своєму дослідженні О.О. Іваніна. Крім того, досліджуючи механізми аудиту, вона говорить, що зміст нормативно-правових актів – це лише первинна інформація, якою треба вміти користуватися, а для цього необхідно обробляти її та систематизувати. У разі формування банку нормативно-правового забезпечення аудиту варто керуватися такими загальними принципами систематизації цієї інформації: за сферами бізнесу клієнта; за термінами регулювання діяльності (у межах термінів – від вступу в дію нормативних актів до їх скасування); за ступенем нормативно-правового регулювання окремих параметрів об'єкта аудиту (з акцентом на використання для досягнення конкретних цілей аудиту).

У своєму дослідженні «Методологічні та організаційні аспекти аудиту» Н.І. Дорош відзначає, що поглиблення досліджень мети і завдань аудиту потребує розмежування видів викривлень фінансової та іншої інформації: помилок та відхилень від норм. Досліджуючи інформаційний складник в аудиторській діяльності, він значну увагу приділив дотриманню аудиторами принципу конфіденційності інформації, сформував поняття аудиторської таємниці, яке має забезпечити поєднання приватних інтересів і потреб аудиторської організації та клієнта із суспільною необхідністю забезпечення відкритості аудиторської (підприємницької) діяльності. Проведені Н.І. Дорош дослідження показали неправомірність ототожнення понять комерційної та аудиторської таємниці. Зміст аудиторської таємниці він пропонує визначити як однозначне і чітке визначення кола відомостей, які підлягають охороні, і до них віднести як комерційно чутливу інформацію, так і інформацію про виявлені порушення та взаємини між аудиторською організацією та клієнтом тощо. У своїй роботі він обґрунтовує порядок надання аудиторської інформації суб'єктам, які мають на це право без згоди клієнта. Підкреслено, що така інформація у разі адекватного врегулювання законом буде передаватись лише у разі порушення кримінальної справи, винесення судового рішення, яке вказує на перебування справи в провадженні цього органу (Дорош, 2004: 32).

Окремі науковці, зазначаючи позитивний ефект від комп'ютеризації, автоматизації процесів аудиту, водночас мають сумнів щодо можливості застосування електронного аудиту як персоналізованої програми, яка може проводити контрольні функції без фізичної участі аудитора. Зокрема, М.М. Шигун відзначає, що автоматизувати виключно всі прийоми вивчення документів чи операцій не дозволяє індивідуальний підхід контролера до проведення кожної конкретної перевірки. Тому можна комп'ютеризувати лише окремі часто повторювані прийоми контролю. Але водночас він говорить, що підвищення ефективності контрольної діяльності залежить від застосування новітніх засобів контролю, одним з яких є комп'ютерні технології. Комп'ютер стає інструментом, який дозволяє контролеру не лише скоротити час і засоби під час проведення перевірок, але й здійснити більш детальне вивчення об'єктів, сформувати якісні робочі та звітні документи, а також здійснювати ефективне управління діяльністю суб'єкта контролю. Напрямами застосування комп'ютерних технологій, які враховують об'єктивні вимоги сучасності і дозволяють найповніше використовувати їх можливості в цілях підвищення ефективності контролю, є: застосування комп'ютерних технологій загального призначення в цілях управління суб'єктом контролю; застосування комп'ютерних технологій у ході перевірки підприємства, облік на якому ведеться вручну; здійснення контролю в комп'ютерному середовищі (в ході перевірки підприємства, облік на якому комп'ютеризовано) (Шигун, 2003:12).

Р.Ю. Овчарик, проводячи дослідження аудиторських ризиків, визначив основні вимоги до програмного забезпечення аудиторської діяльності. Зокрема, він відзначає, що програми для аудиторів повинні відповідати декільком вимогам, які недостатньою мірою реалізовані в більшості бухгалтерських програм. Основними вимогами, на нашу думку, є:

1. Програма повинна бути забезпечена розвинутими засобами контролю операцій. Причому контроль операцій повинен здійснюватися не в момент оформлення документа чи проводки, як це прийнято у суто бухгалтерських програмах, а окремо, коли в цьому виникає необхідність.

2. Розробка повинна легко перенастроюватися. Аудиторам доводиться працювати з різними замовниками, в яких різні облікові політики, прийняті форми звітності і документів, навіть плани рахунків. Із цього виникає принцип підвищеної гнучкості системи.

3. Ергономічність системи. Під таким поняттям розуміють наявність засобів для зручного введення великих обсягів інформації для оперативного і простого формування звітів. Іншими словами, програма повинна бути розрахована не на програміста, не на оператора, а на аудитора, сфера знань якого не в комп'ютерній сфері. До того ж цей користувач, працюючи з великим обсягом документів, цінує кожну хвилину.

4. Зв'язок на рівні вихідної інформації з іншими бухгалтерськими системами. Додаткові засоби імпорту і експорту даних, представлених у різних форматах.

5. Простота засвоєння програми, її швидкодія, професійна оперативна підтримка зі сторони розробника. Дотримання і вдосконалення вище перерахованих вимог дасть змогу знизити рівень аудиторського ризику у разі аудиту в умовах електронної обробки даних (Овчарик, 2002: 14).

Говорячи про розвиток комп'ютерної техніки та автоматизації господарського обліку, М.І. Козак відзначає, що облік як інформаційна система безперервно розвивається з розвитком економічної системи господарювання, ускладненням виробничої, маркетингової, інвестиційної та фінансової діяльності, організаційної структури управління, появою нових інформаційних технологій та засобів інформатизації, потребою в поглибленні змісту економічної інформації для потреб управління. Крім того, він визначає такі тенденції в розвитку комп'ютерних технологій ведення обліку, як:

- інтеграція його видів і систем автоматизованої обробки економічної інформації через використання баз даних;
- централізація/децентралізація обліку залежно від структури та потреб управління за допомогою розвитку системи АРМів і використання локальних комп'ютерних мереж і Intranet (Internet)-технологій;
- збільшення аналітичних можливостей обліку через розвиток системи рахунків і мультимедійне представлення звітних форм;
- зменшення трудомісткості обліку шляхом застосування ефективних прийомів ведення облікових записів і застосування технічних засобів для збору, реєстрації, передачі, систематизації, зберігання, пошуку, обробки інформації (Козак, 2005: 16).

Отже, науковий феномен електронного аудиту як правової категорії необхідно розглядати застосуванням загально та спеціально наукових методів. Саме це, на нашу думку, дасть можливість якнайглибше розкрити потенційні проблеми щодо застосування норм, пов'язаних із електронним аудитом, та визначити узагальнення щодо розробки нових інструментів або уніфікації наявних правових норм, які закріплять у практиці застосування наукову категорію електронного аудиту. Застосування зазначених методів як загальнонаукових, так і спеціально наукових у сфері інформаційного права дає можливість всебічного та глибокого дослідження феномена електронний аудит як категорії юриспруденції та визначають напрями подальшого правозастосування. Водночас складна внутрішня система цього поняття визначає необхідність проведення узагальнення досліджень у сфері інформатизації діяльності аудиторів, комп'ютеризації аудиторської діяльності та інших досліджень у сфері економічних наук, що дасть узагальнене розуміння предмета дослідження та сфери дослідження.

Список використаних джерел:

1. Кутузов Р.В. Развитие управленческой мысли в Украине (XIX ст. – 20-ти роки XX ст.) : дис... канд. економ. наук : 08.00.01. Луцьк, 2016. 226 с.
2. Причепий Є.М. Філософія : підручник. URL: http://ebk.net.ua/Book/philosophy/prichepiy_filosofia/zmist.htm.
3. Кальниш Ю.Г., Усаченко Л.М. Методологія наукових досліджень : навчально-методичний посібник. Київ : Інтерсервіс, 2013. 126 с.
4. Горлач М. Філософія / за ред. Горлач М., Кремень В. Харків : Фоліо, 2001. 400 с. URL: <http://chitalka.org/book.php?book=143>.
5. Шкурат І.В. Методологічні підходи до аналізу особливостей державного управління в умовах глобалізації. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej3/txts/FILOSOFIYA/02-SHCKURAT.pdf>.
6. Сердюк О.В. Типологія підходів у методології сучасного правознавства. *Форум права*. 2008. № 3. С. 458–463.
7. Дедов Д.И. Юридический метод : научное эссе. Москва : Волтерс Клувер, 2008. С.54.
8. Шахов С.В. Ефективність норм адміністративного права: питання теорії та практики : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 348 с.
9. Селезньова О.М. Теоретико-методологічні основи інформаційного права України : монографія. Чернівці : «Місто», 2014. 408 с.
10. Петрик О.А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.06.04. Київ, 2004. 34 с.
11. Іваніна О.О. Удосконалення механізму контролю якості процесу аудиту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.06.04. Луганськ, 2004. 18 с.
12. Дорош Н.І. Методологічні та організаційні аспекти аудиту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.06.04. Київ, 2004. 38 с.
13. Шигун М.М. Розвиток адаптивної системи аудиту і ревізії в умовах ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.06.04. Київ, 2003. 21 с.
14. Овчарик Р.Ю. Аудиторський ризик в АПК : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.06.04. Київ, 2002. 18 с.
15. Козак М.І. Автоматизація господарського обліку з використанням баз даних : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.06.04. Київ, 2005. 20 с.

References:

1. Kutuzov, R.V. (2016). Rozvytok upravlinskoj dumky v Ukraini (XIX st. – 20-ti roky XX st.) [Development of managerial thought in Ukraine (XIX century – 20s of XX century)]: dys... kand. ekonom. nauk: 08.00.01. Lutsk, 226 s. [in Ukrainian].
2. Prychepii, Ye.M. (2001). Filosofii [Philosophy]: pidruchnyk. Retrieved from: http://ebk.net.ua/Book/philosophy/prichepiy_filosofia/zmist.htm [in Ukrainian].
3. Kalnysh, Yu.H., Usachenko, L.M. (2013). Metodolohiia naukovykh doslidzhen [Research methodology]: navch.-metod. posib. dlia pidh. mahistriv. Kyiv: Interservis, 126 s. [in Ukrainian].
4. Horlach, M. (2001). Filosofii [Philosophy] / za red. Horlach M., Kremen V. Kharkiv: Folio, 400 s. Retrieved from: <http://chitalka.org/book.php?book=143> [in Ukrainian].
5. Shkurat, I.V. (2006). Metodolohichni pidkhody do analizu osoblyvostei derzhavnoho upravlinnia v umovakh hlobalizatsii [Methodological approaches to the analysis of features of public administration in the conditions of globalization]. Retrieved from: <http://www.academy.gov.ua/ej3/txts/FILOSOFIYA/02-SHCKURAT.pdf> [in Ukrainian].
6. Serdiuk, O.V. (2008). Typolohiia pidkhodiv u metodolohii suchasnoho pravoznavstva [Typology of approaches in the methodology of modern jurisprudence]. Forum prava. No. 3. S. 458–463 [in Ukrainian].
7. Dedov, D.Y. (2008). Yurydycheskyi metod: nauchnoe esse [Legal method: scientific essay.] Moskva: Volters Kluver, S. 54 [in Russian].
8. Shakhov, S.V. (2020). Efektyvnist norm administratyvnoho prava: pytannia teorii ta praktyky [The effectiveness of administrative law: issues of theory and practice]: monohrafiia. Kherson: Vydavnychiy dim "Helvetyka", 348 s. [in Ukrainian].
9. Seleznova, O.M. (2014). Teoretyko-metodolohichni osnovy informatsiinoho prava Ukrainy [Theoretical and methodological foundations of information law of Ukraine]: monohrafiia. Chernivtsi: "Misto", 408 s. [in Ukrainian].
10. Petryk, O.A. (2004). Stan ta perspektyvy rozvytku audytu v Ukraini: metodolohichni ta orhanizatsiini aspekty [Status and prospects of audit development in Ukraine: methodological and organizational aspects]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. ek. nauk: spets. 08.06.04. Kyiv, 34 s. [in Ukrainian].

11. Ivanina, O.O. (2004). Udoshkonalennia mekhanizmu kontroliu yakosti protsesu audytu [Improving the quality control mechanism of the audit process]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ek. nauk: spets. 08.06.04. Luhansk. 18 s. [in Ukrainian].
12. Dorosh, N.I. (2004). Metodolohichni ta orhanizatsiini aspekty audytu [Methodological and organizational aspects of audit]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. ek. nauk: spets. 08.06.04. Kyiv. 38 s. [in Ukrainian].
13. Shyhun, M.M. (2003). Rozvytok adaptivnoi systemy audytu i revizii v umovakh rynku [Development of an adaptive system of audit and audit in market conditions]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ek. nauk: spets. 08.06.04. Kyiv. 21 s. [in Ukrainian].
14. Ovcharyk, R.Yu. (2002). Audytorskyi ryzyk v APK [Audit risk in the agro-industrial complex]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ek. nauk: spets. 08.06.04. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].
15. Kozak, M.I. (2005). Avtomatyzatsiia hospodarskoho obliku z vykorystanniam baz danykh [Automation of business accounting using databases]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ek. nauk: spets. 08.06.04. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].